

„Jelentem továbbá...”

Kuláksors az 1950. évi tagosítás idején a Pest megyei ÁVH-s hangulatjelentések tükrében

„Hatósági területemen általánosságban tapasztalható, hogy a lakosság körében felfigyelnek arra, hogy a községekben rendőrök tartózkodnak.”¹

A tagosítás, amely a szétaprózott birtoktestek egy tagban való tömörítését jelentette, lényegében a mezőgazdasági termelés ésszerűsítését, növelését, gazdaságosabbá tételét volt hivatott elősegíteni. A tulajdonosok a tagosítás alá vont földjük helyett, szerződésben rögzített módon, csereingatlant kaptak, szem előtt tartva, hogy az az eredetivel megegyező nagyságú és minőségű legyen. Maga a tagosítás a magyar agrártörténetet tekintve nem előzmények nélküli. Ám az az intenzitás, az igénybe vett módszerek és nem utolsósorban az a cél, amelynek elérése érdekében a kommunista államhatalom ezt az eljárást alkalmazta, példa nélkülivé teszi az 1949–1956 között lezajlott tagosításokat.

Az 1945-ös földreformot követően különösen jellemzővé vált kis területű parcellák akadályát képezték a szocialista alapokon nyugvó nagyüzemi gazdálkodás megvalósításának. Ezért az államhatalom rendkívül fontos feladatnak tekintette ezeknek a parcelláknak az egy tagba történő összevonását. Az első ízben 1949 őszén véghezvitt tagosítás előkészítése már tavasszal megkezdődött. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Titkársága a Központi Vezetőség (KV) Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Bizottsága által készített tervezetet május 25-ei ülésén tárgyalta. A javaslat középpontjában az állt, hogy az állami gazdaságok és a termelőszövetkezeti csoportok (tszcs) fejlődését gátolja a használatukban lévő földterületek szétaprózottsága, illetve mindez lehetetlenné teszi a korszerű mezőgazdasági gépek alkalmazását is. A Titkárság a javaslatot elfogadta és határozati szintre emelte, ám a döntést teljes titoktartás övezte. A titkársági határozat értelmében a KV Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Osztályának a megyei pártbizottságokkal együtt kellett kiválasztania azt a 400-500 községet, ahol a tagosítást végre fogják hajtani. A pártszervek által kidolgozott és elfogadott elképzelések alapján 1949. augusztus 29-én adták ki a mező- és erdőgazdasági ingatlanok részleges tagosításáról szóló 3. számú törvényerejű rendeletet, egy nappal később, augusztus 30-án pedig az ennek végrehajtásáról szóló földművelésügyi miniszteri rendeletet.²

Az 1949. szeptember 2. és 25. között – három hét alatt – véghezvitt tagosítás eredményeit a Politikai Bizottság összegezte. Eszerint a meghatározott időre 320 településen zajlott le a tagosítás, és összesen 270 000 kataszteri hold (kh) földterület összevonására került sor, 386-ról 423-ra nőtt a tszcs-k száma, és mintegy 9000 fővel gyarapodott a tagság létszáma, amely így elérte a 14 830-at.

A tagosítások az állami és a szövetkezeti földterület növelése mellett egyértelműen a gazdagparasztok ellehetetlenítését, meggyengítését is szolgálták. Ezt bizonyítja az alkalmazott eljárásrend is, miszerint minden esetben a táblák kialakításánál először az úri birtokosok és a kulákok földjét kellett igénybe venni, a kis- és középparasztok földjeit csak elkerülhetetlen esetekben vonták tagosítás alá. A parasztok részéről érkező tiltakozásokkal mit sem törődve 1950 őszén tovább folytatódtak a tagosítások, sőt az

előző évhez képest még nagyobb intenzitással, hiszen még nagyobb területeket érintve, és mindezt még rövidebb idő – két hét – alatt kellett végrehajtani.

A tagosításokra, azoknak menetére, végeredményére vonatkozóan a megyei levéltárakban számos forrás található, mindenekelőtt a tanácsi és a pártiratok között. Előbbi esetén főként a tanácsülési, végrehajtó bizottsági, illetve a mezőgazdasági osztály irataira kell gondolnunk. Az utóbbinál a vezető testületi iratok – elsősorban a pártbizottsági (párt végrehajtó-bizottsági) ülések jegyzőkönyvei – mellett szintén fontosak a megyei pártbizottság mezőgazdasági osztályának dokumentumai. Összesítő adatokat és kimutatásokat kevésbé tartalmaz ugyan, de igen hasznos adalékkul szolgáltak a megyei pártbizottság számára az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) megyei osztályai által készített hangulatjelentések.

Az MDP Államvédelmi Bizottsága Kádár János előterjesztését tárgyalva 1949. december 24-i ülésén hozta meg az ÁVH átszervezésével kapcsolatos határozatát. Ez a határozat kitért az ÁVH vidéki szerveinek átalakítására is. Az 1950. január 1-től létrejött új megyerendszerhez igazodva megszűnt a korábbi nyolc vidéki államvédelmi osztály, és egyúttal létrejött a budapesti és a 19 megyei osztály. Az ÁVH Pest Megyei Osztálya (előtte ÁVH Budakörnyéki Osztálya) megalakulásakor Komlós János áv. százados került a szervezet élére, majd rövid idő után, 1950. február 17-től Dobróka János³ áv. százados váltotta fel.⁴

Az ÁVH-s hangulatjelentések rendszeresen – akár napi szinten – informálták arról a pártbizottságot, hogy mi történik a megye egyes településein, a közvélekedést milyen megnyilvánulások uralják, hogyan reagálnak a helyi társadalom egyes csoportjai bizonyos eseményekre. Így a jelentések hírt adtak arról, hogy miként fogadta a lakosság Rákosi beszédeit, hányan vettek részt egy-egy állami ünnepségen vagy egyházi ünnepen, illetve hogy ezek alkalmával történt-e valami kirívó eset. Rendszeresen tudósítottak a megye fontosabb üzemének életéről, az ottani megnyilvánulásokról, például a normarendezést érintően, de elmaradhatatlan volt a gyárakban folyó munkaversenyekről való beszámoló is.

Még nagyobb súllyal esnek ugyanakkor latba azok a jelentések, amelyek az államhatalom kiemelt politikai céljainak megvalósítása kapcsán keletkeztek. Ilyennek tekinthető a békekölcsönjegyzés, a beszolgáltatás, az aratás, cséplés, illetve egyéb mezőgazdasági munkálatok állása, valamint a tagosítás és ezzel együtt, ezzel összhangban a tszcs-szervezés. Ennek megfelelően a megyei ÁVH-osztályok napi jelentések formájában számoltak be a mezőgazdaság átszervezésével kapcsolatos témákban is a pártbizottságoknak. Ilyen napi hangulatjelentések keletkeztek, illetve maradtak fenn az 1950. évi tagosításról is, amelyek a jelen tanulmány alapjául, fő forrásbázisul szolgáltak. Ezeknek a dokumentumoknak köszönhetően igen árnyalt képet kaphatunk arról, hogy miként is zajlottak Pest megyében a tagosítási munkálatok, hogyan fogadta a parasztság a birtokrendezés címszó alatt végrehajtott újbóli birtokelvételeket. Természetesen ennél a forrástípusnál kiemelt figyelmet kell szentelnünk a forráskritikának. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a jelentések írójának milyen motivációi voltak, lehettek, mennyiben akart megfelelni a politikai elvárásoknak, azaz a jelentésekben szereplő egyes társadalmi csoportokhoz tartozó személyek megszólalásai mennyire tükrözik a valóságot. Ebből fakadóan fontos kérdésként merül fel, hogy sok esetben a ténylegesen elhangzottakon túl vajon nem csupán az egyes emberek szájába adott szavak lettek-e papírra vetve. Éppen ezért a jelentésekben rögzítettek elemzésénél a kritikai megközelítésnek megkülönböztetett szerepet kell szánni. Mindennek tudatában törekedni kell a jelentésekből kihámozható objektív elemek megragadására és az elemzések ezek mentén történő kifejtésére.

A konkrét események vizsgálata előtt érdemes néhány szót szólni a jelentések felépítéséről, hiszen ezek az írások mind-mind meghatározott sémán alapulnak, ugyanazon szervező elv, struktúra mentén építkeznek, ugyanazon szerkezeti elemekből

állnak. A tagosításról szóló hangulatjelentéseket ennek megfelelően hét részre tagolhatjuk. Az első minden esetben egy rövid összefoglalás a tagosítás menetéről, az általános hangulatról, a tagosítás kapcsán esetlegesen fellépő főbb problémákról, illetve rövid beszámoló a megalakuló tszcs-k és a belépő tagok számának alakulásáról. Ezt követően a párt parasztpolitikájának megfelelően, a lenini elvekhez igazodva, a kisparasztságnak mint a munkásosztály legfőbb szövetségeseinek tekintett paraszti csoportnak az általános hangulatáról számolnak be. Az ezután található egyéni megnyilvánulások természetesen szinte kivétel nélkül a kommunista párt politikájának alátámasztásául szolgálnak, annak helyességét igazolják. A negyedik rész a párt politikájával szemben már ingadozást mutató középparasztság viselkedését foglalta össze, amit szintén az egyes személyek véleményeinek közlése követ. Végül az ellenségnek bélyegzett, kuláknak minősített gazdáknak a tagosításhoz való viszonyulása kerül górcső alá, amit itt is az egyes személyekhez kötődő megnyilvánulások zárnak. Összességében az általános helyzetjelentéseket követő egyéni megnyilvánulások egyfajta dinamizmust kölcsönöznek a meghatározott forgatókönyv szerint készülő jelentéseknek.

A forrás jellegzetességeinek áttekintése után a jelentések első szerkezeti egységét elemezve feltárhatjuk a tagosítás menetének főbb csomópontjait, illetve konkrét esetünkben annak Pest megyei vonatkozásait.

Amint arról már az 1949. évi tagosítást érintően szó esett, az előkészítési munkálatokat szigorú titoktartás övezte. Arra, hogy meglepetésszerűen történjen a tagosítás bejelentése, és csak az utolsó pillanatban derüljön fény a birtokrendezés megvalósítására, a hatalom nagyon tudatosan ügyelt. Oka egyértelműen abban keresendő, tartottak attól, hogy a parasztság, amint tudomást szerez a tagosításról, a birtoka elvesztésétől tartva már nem fogja a földjét olyan gondossággal művelni – nem végzik el a szükséges mezőgazdasági munkákat, a talajművelést, a megfelelő talajerő-utánpótlást –, ennek hiánya pedig kevesebb vagy rosszabb minőségű termést eredményezhetett volna. Ez a félelem igen erősen élt – hozzátehetjük, nem alaptalanul – a politikai vezetésben, így érthető, hogy a tagosítás megkezdésekor, minden bizonnyal központi utasításnak eleget téve, a községi előljárásságok felhívták a lakosság figyelmét, hogy *„a tagosítás ideje alatt mindenki pontosan végezze a mezőgazdasági munkálatokat”*.⁵

A tagosításról szóló miniszteri rendelet⁶ részletekbe menően meghatározta, hogy kik kérhetik a részleges tagosítást. Ez alapján az állami gazdaságoknak, a tszcs-k-nek írásban kellett a tagosításra vonatkozó kérelmet a földművelésügyi miniszterhez eljuttatni. Kérelmet nyújthattak be továbbá olyan gazdák, akik tszcs létrehozását kezdeményezték, ilyen esetben legalább 35 szövetkezni szándékozó gazdának kellett összeállnia.⁷ A rendelet által megkívánt forgatókönyvnek megfelelően a tagosítások valóban alulról jövő kezdeményezésnek hatottak, legalábbis a hatalom annak próbálta feltüntetni. A tagosításról szóló rendelet 1950. augusztus 22-ei keltezésű. Ezt megelőzően egy nappal valóban össze is hívták a tszcs-k tagságát, ahol szavazására bocsátották a kérdést. Erről tanúskodik a szintén augusztus 22-ére datált hangulatjelentés is: *„A tegnapi nap folyamán megtartott tszcs gyűlések általánosságban mindenütt lelkes hangulatban zajlottak le és több tszcs. mint az alsógödi Vörös Csillag és a koldi Szabadság Tszcs táviratilag kérte a részleges tagosítást.”*⁸ A taggyűlések összehívása azonban csak szimplán formaság volt, hiszen a miniszteri rendelet megyénként és településenként konkrétan felsorolta azokaz a helységeket, ahol 1950 őszére a részleges tagosítást engedélyezték. Ez számszerűleg 749 – vagyis az előző évihez képest dupla annyi – települést érintett, és az ország minden megyéjére kiterjedt.⁹ Mindez természetesen azt jelentette, hogy a legfelsőbb állami és pártszervek a megyei pártvezetőkkel karöltve előre meghatározták, hogy mely települések fognak tagosítás alá esni.¹⁰

Azt, hogy a lakosság előtt mennyire sikerült mindezt valóban titkokban tartani, jelzi a következő, augusztus 24-ei hangulatjelentésből vett idézet: *„Általánosságban a lakosság a mai napon szerzett tudomást a tagosításról, részben az MDP helyi szervezetei által*

megtartott gyűléseken, amelyeken a tagosítási rendeletet ismertették”, részben pedig az a már említett felhívás, amelyet a községi előljáráóságok küldtek ki mezőgazdasági munkálatok tagosítás alatti folyamatos végzésére vonatkozóan. A jelentést készítő a leírtakhoz hozzátette: „A tagosítási rendeleteket ismertető gyűléseken a hangulat általában lelkes volt.”¹¹

A „lelkes” hangulathoz hozzájárulhatott a megnövekedett rendőri jelenlét (amint arra a mottóban szereplő idézet már utalt), de fokozhatta az is, hogy a kuláknak bélyegzett gazdákat már előzetesen beidéztek a község házára, ahol közölték velük, *„hogy ha bárminemű rendellenesség lesz a faluban, a felelősség őket terheli”*. Az augusztus 23-ai jelentés szerint a legtöbb helyen már megtörtént vagy éppen folyamatban volt a kulákok beidézése.¹² Az Államvédelmi Hatóság emberei a helyi közigazgatás szereplőivel karöltve gondoskodtak tehát arról, hogy a meghatározott településeken a tagosítás jelentősebb társadalmi ellenállás nélkül megtörténhessen.

Erre a napra, augusztus 23-ra már a tagosító bizottságok is megalakultak, sőt az esküt is letették. A bizottságok összetétele a következőképpen alakult: az előljáráóság és a DÉFOSZ (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) egy-egy tagja, valamint a helyi tszcs, illetve a legközelebbi állami gazdaság egy-egy kiküldöttje vett részt a munkában. A bizottságok vezetőit a párt határozata alapján a megyei földhivatalok nevezték ki, továbbá szintén a földhivatalokból küldtek ki egy-egy műszaki képzettséggel rendelkező személyt.¹³

Pest megyében összesen 70 tagosító bizottság alakult. Már az indulásnál fontos szempontként merült fel, hogy a bizottságba valóban minden szempontból megfelelő, politikailag megbízható, rendszerhű személyek kerüljenek. Pest megyében már az első lépésben hárman is fennakadtak a rostán, akiknek leváltásáról a pártszerveknek intézkedni kellett. Egyik legfőbb bűnük természetesen az volt, hogy kulákokkal álltak valamilyen rokoni kapcsolatban: *„Jelentem továbbá, hogy a dunavarsányi tagosító bizottság kataszteri szakértőjévé K. I. taksonyi adóhivatali tiszt lett beállítva. Nevezett a tagosítandó területen földdel rendelkezik, ezen kívül több rokonának – kulákok – azon a területen van földje, ahol a tagosítás végre lesz hajtva.”* Illetve: *„A bugyi tagosító bizottságban F. S. községi jegyző volt jelölve, aki horthysta hadnagy volt és egy 40 holdas kulák veje.”* Míg a fenti két tag menesztéséről a járási pártbizottságok gondoskodtak, addig a harmadik személy leváltása ügyében a jelentéseket aláíró Dobróka János áv. százados egyenesen a megyei pártbizottsághoz fordult.¹⁴ A szóban forgó harmadik személy, B. I., a tököli tagosító bizottságba szintén, mint adóhivatali tisztviselő, kataszteri szakértőként került be. Vele szemben az merült fel kifogásként, hogy *„a felszabadulás után az SZDP tagja volt, az egyesüléskor jobboldali magatartása miatt kizárták”*.¹⁵

Amint arról korábban szó esett, a jelentések első részei foglalkoznak a tagosítás kapcsán esetlegesen fellépő főbb problémákkal. Turán a tagosító bizottság azzal szembesült, hogy nem tudják, pontosan hány kulák is van a faluban. Ennek oka az volt, hogy a *„jegyzőség 3, az adóhivatal pedig 5-ös szorzószámot használ a szőlőterületek számításánál és így előadódik az, hogy az adóhivatalban 13 kulák, ugyanakkor a jegyzőségen 36 kulák van nyilván tartva”*.¹⁶ Hogy miért is állhatott elő ez a helyzet, arra a következő kézenfekvő magyarázat adhat választ. Itt a hivatalnokok valójában az ún. felszorzást kellett hogy alkalmazzák. Ez azt jelentette, hogy egységnyi területű kert, gyümölcsös vagy szőlőbirtok nem ugyanazzal az értékkel bírt, mint a szántóterület. Ezért amikor egy-egy gazda földterületének nagyságát akarták meghatározni, az előbb említett művelési ágak esetén szorzószámokat használtak. Ezt a gyakorlatot már a mezőgazdaság-fejlesztési járulék 1949. évi kivetésénél is alkalmazták, amikor is a kertet és a szőlőt háromszoros területként kellett számba venni.¹⁷ A felszorzás azonban lényegében arra szolgált, hogy a középparasztság egyes rétegeit is kulákká lehessen minősíteni és ezáltal magasabb kötelezettségekkel terhelni. Egy 1950 májusában megjelent minisztertanácsi rendelet az imént ismertetett szorzószámokat azonban módosította, mégpedig úgy, hogy a kert és a

gyümölcsös már négyszeres, a szőlőbirtok pedig ötszörös szorzóval számított. Ezzel az intézkedéssel a hatalom tömegesen tett kulákká olyan kis- és középparasztokat, akik egyébként az eredetileg meghatározott „kulákhatar” alatt voltak, vagyis kisebb, mint 25 kh földterülettel, illetve kevesebb, mint 350 aranykorona jövedelemmel rendelkeztek.¹⁸

Ismerve a kor hivatalnokainak képzettségét, felkészültségét, és tudva azt, hogy ezeknek a sokszor pár elemivel rendelkező, ideológiai megbízhatóság és pártpolitikai szempontok alapján hatalomba kerülő embereknek napi szinten kellett a felettes szervektől érkező rendeletek, utasítások áradatával megküzdeniük, a jegyzőségen dolgozók a gyakorlati alkalmazás során nagy valószínűséggel elsiklottak e módosítás felett. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a forrásban megadott szorzószámok, a fent vázoltak tudatában, nem lehetnek helytállóak, mert ha az adóhivatal ötszörös szorzóval számolt, akkor az ő nyilvántartásuk szerint lehetett Turán 36 kulák. Ez a momentum tehát nem csupán arra ad jó példát, hogy a korabeli hivatalnokok hanyagsága vagy tudatlansága milyen szinten befolyásolhatta az emberi sorsok alakulását, hanem arra is rávilágít, hogy az elemzés alá vont forrástípusnál a kritikai megközelítést több szempontból is érvényre kell juttatni.

Hozzá kell tennünk, hogy a szorzószámok változása, illetve azok nem megfelelő alkalmazása nemcsak a hivatali munkában okozott zavarokat és vezetett súlyos hibákhoz, hanem a parasztság körében is bizonytalanságot idézett elő. Ezt igazolja K. M. acsai kulák nyilatkozata is: *„Nem tudom megérteni, hogy engem miért nyilvánítottak kuláknak, amikor 1950 tavaszán még középparaszt voltam. Úgy látom, itt lassan mindenki kulák lesz, akinek földje van, és aki nem lép be a tszcs-be.”*¹⁹ Tehát maguk a gazdák is értetlenkedve álltak az előtt, hogy ők egyszeriben miért is, mi alapján lettek kuláknak nyilvánítva.

A tagosítást szigorú rend szerint, kötelező érvénnyel magadott ütemterv alapján kellett végrehajtani, amely a tagosításról kiadott rendelet függelékét képezte.²⁰ A hangulatjelentések rendszerint rögzítik, hogy a tagosítási bizottságok a kiadott ütemterv alapján hol tartanak, mennyire képesek a kijelölt határidőket tartani. Az ütemterv szerint a bizottságok megalakítása után az első feladat a tagosítási javaslat elkészítése volt, amihez számba kellett venni azokat a földterületeket, amelyeket tagosítás alá akartak vonni.²¹

Mivel elsősorban a kulákok földjeit vették igénybe a táblák kialakítása során – ezért is volt fontos többek között a Turán előállt probléma tisztázása –, igyekeztek a parasztság többi részét megnyugtatni, *„hogy földjük csak akkor lesz tagosítva, ha azt másképpen megoldani nem lehet”*.²² A kis- és középparasztok sok helyen valóban ebben reménykedtek, mint ahogyan ezt az augusztus 25-ei jelentés egy részlete is érzékelteti: *„A lakosság minden községben nagy érdeklődéssel van a tagosítással kapcsolatban, mely a napokban jutott tudomásukra, egyes helyeken gyűlések keretében, vagy pedig dobolás útján. Találgatják, hogy vajon földjük belesik-e a tagosításba. Egyes helyeken a kis- és középparasztság azt hangoztatja, hogy földjük valószínű nem esik tagosítás alá, mivel van elég kulák birtok, melyből tudnak tagosítani.”*²³

Amennyiben azonban egy meglévő vagy éppen egy megalakítandó tszcs érdeke úgy kívánta, természetesen a kis- és középparaszti birtokokat is tagosították. Alberti községben is ilyen problémába ütköztek a tagosító bizottság tagjai. A tagosítandó földek közé igen sok kisparaszt földje esett bele, ezért még a munkákat is felfüggesztették, nem tudták ugyanis, mitévők legyenek. A bizottság tagjai végül *„a megyei MDP-től kiküldött elvtárssal együtt megtekintették a táblákat és a helyszínen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy jobb megoldást nem tudnak eszközölni, és a tagosítás helyét jóváhagyták.”*²⁴ Sokan világosan látták azt is, hogy a hatalmi gépezet nem fog megállni a kulákok földjének elvételénél, hanem előbb-utóbb a kisebb földterülettel rendelkező gazdákat is eléri és maga alá gyűri a folyamat: *„A kommunisták megint a kulákokat zavarják, és azok földjét veszik el, de nem tudom, ha nem lesz kulák, akkor kinek a*

földjét veszik el. Akkor meg következnek majd a középparasztok.” (U. M., 57 holdas acsai kulák.)²⁵

Az ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulások színteréül gyakran a községek fontos közösségi helyszínének számító kocsmák szolgáltak. Galgahévízen egy kuláknak bélyegzett kocsmatulajdonostól az iparendélyét is megvonták arra való hivatkozással, hogy a *„korcsmája találkozóhelye a kulákoknak”*. A jelentésben az eset közlése mellett a következő, tintával írt megjegyzés található: *„Szemmel kell kísérni, hogy az engedély megvonás megtörtént-e?”* Az engedély megvonását azzal is indokolták, hogy a kocsmáros nemcsak helyet biztosított a rendszer ellenségeinek, hanem ő maga is rendszerellenes kijelentéseket tett, így a helyi szövetkezet ellen lázított, valamint a nála megjelenő fiatalokat igyekezett lebeszélni arról, hogy részt vegyenek a DISZ gyűlésein.²⁶

A földterületek számbavétele augusztus 29-ére befejeződött a megyében, és ezzel együtt megkezdődött az állami gazdaságok és a tszcs-k részére a táblák kijelölése. Miután kiderült, hogy egy-egy gazda földje beleesett-e a kijelölt területbe, az őket érdeklő legfontosabb kérdés természetesen az volt, hogy hol kapnak, illetve hogy kapnak-e a betagosított parcelláikkal egyenértékű csereföldet. A csereföldek főként azokból a birtokokból lettek kialakítva, amelyeknek egykori tulajdonosai már beléptek a tszcs-be. Ezt követően kezdődhetett meg a birtokbaadás, amelyet ún. cseretárgyalások előztek meg. Meglehetősen álságosnak mondható ezt a procedúrát tárgyalásnak nevezni, hiszen itt alapvetően arról volt szó, hogy a gazdákat behívták a község házára, ahol közölték velük, hogy az elvett földterület helyett hol fognak újat kapni. A tárgyalásokat illetően a gazdáknak annyi mozgásterük maradt, hogy eldönthették, bemennek-e a község házára, vagy nem, továbbá ha bemennek, akkor elfogadják-e a számukra kijelölt földterületet, vagy sem. A többség bement ugyan, és sokan el is fogadták a felkínált csereingatlant, de kérdés, hogy mindez milyen hangulatban, milyen körülmények között vagy milyen kényszerítő körülmények hatására történt meg.²⁷

A hangulatjelentésekben a fentiekre vonatkozóan számos adaléku szolgált megnyilvánulás található. Ezek többnyire természetesen a párt parasztpolitikáját alátámasztandó, annak helyességét igazolandó megnyilvánulások. Már maguk a jelentések is, illetve azok szerkezete, felépítése is a pártideológiának való megfelelés jegyében fogant. Mint az már korábban szóba került, a parasztság megnyilvánulásai jól elkülöníthető szerkezeti egységeket alkotnak, amelyeket egy rövidebb összefoglaló rész előz meg. Elsőként mindig a párt legfőbb szövetségeseinek tekintett kisparaszti, szinte kivétel nélkül rendszerhű megszólalások szerepelnek, amelyhez a hatásos felütést már az említett rövid összefoglaló rész megadja. A cseretárgyalások kapcsán például így szólt: *„A kisparasztság körében a hangulat jónak mondható és a legnagyobb meglepetéssel távoznak a cseretárgyalásokról, miután sokkal jobb minőségű földet kaptak, mint a sajátjuk volt. Elvértve tapasztalható ellenséges hangulat a kisparasztág körében, főleg azoknál, akik nem kaptak megfelelő minőségű földet.”²⁸* Ennél is tovább menve: *„Azokon a helyeken, ahol a bizottság már kijelölte a táblákat, az érdekelt kisparasztok körében nagyon jó a hangulat és hangoztatják, hogy ők csak jól jártak a tagosítással.”²⁹* Ezt támasztják alá általában az egyéni megszólalások is, amelyek közül egy vámosmikolai kisparaszt asszony a saját helyzetüket így jellemzi: *„Nagyon jó cserét csináltunk, mert könnyen megközelíthetjük földünket és sokkal jobb minőségű, mint eddig volt.”³⁰* Milyen jól jellemzi a politikai hatalom alig leplezett szándékát, hogy a jelentéseket elemző pártbizottsági ügyintézés során a jelentés szélére kézírással írt megjegyzésben ez szerepelt: *„Fel kell használni a sajtóban.”*

Bár ettől ideáltipikusabb idézetet választani sem lehetett volna, mégis nagyon jól érzékelteti már ez a rövid, egymondatos részlet is, hogy a kisparaszti megnyilvánulások valóban mennyire a rendszer önigazolásául szolgáltak. Kétségkívül nem állt be valamennyi kisparaszt a sorba, de mint fő szövetségest, őket meg kellett védeni vagy legalábbis fel kellett menteni az aktuális politikai álláspont szerint. Ezért ha egy

kisparaszt nem a kívánalmaknak megfelelően nyilvánult meg, az főként az ellenségnek kikiáltott társadalmi csoportok hatása miatt lehetett: „Az eddigi megállapításunk az, hogy a megegyezés el nem fogadására a dolgozó parasztságot a helyi papok és a kulákok biztatják.”³¹ Az ilyen esetek nem maradhattak további intézkedés nélkül, ezért a jelentést készítő ÁVH-s tiszt a következőképpen folytatja: „Megállapítjuk azt, hogy ki az konkrétan, aki a dolgozó parasztokat a megegyezés ellen hangolja. A megegyezés elősegítésére egy-két hangoskodónak (kulák) kiemelésére javaslatot teszünk.”³²

A kis-, esetleg középparasztok részéről szórványosan tapasztalható ellenséges megnyilvánulások okaként egy másik helyen három fő tényezőt határoztak meg: részben a népnevelő munka hiányosságával, részben a parasztság magántulajdonhoz való ragaszkodásával és a kulákság rémhírterjesztéseivel magyarázták.³³ Ez az ideológiai felmentési szándék látens módon természetesen tovább erősítette a valódi belső ellenségnek tekintett társadalmi rétegek koncepciózus kirekesztését, megbélyegzését.

Az MDP a középparasztságot ekkor még a kisparasztokhoz képest távolabb állónak, de – a lenini jelszóhoz igazodva – megnyerhető szövetségesének tekintette. Így a középparasztoktól származó megnyilvánulások is általában a párt politikáját igenlő, sok esetben a kisparasztokhoz hasonló támogató nyilatkozatok formájában tűntek fel a jelentésekben: „Én nem helytelenítem a tagosítást, nem haragszom, kicserélték a földemet, mert tudom, hogy mit jelent, ha a földek széjjel vannak, mert volt idő, amikor nekem is sok darabban volt a földem. Elég jó földet kaptam, nem jártam rosszul, ha látom, hogy a csoport jól működik, magam is be fogok lépni.”³⁴ Hozzátehetjük azonban, hogy a sok tagadózó használata egy kisparasztai megszólaláshoz képest – igaz csak halványan –, de tartalmaz, jelez egyfajta kritikai attitűdöt is. Ezek a felhangok több hozzászólásban még inkább dominánssá válnak. Bár sok esetben már a kisparasztokat is illették azzal, hogy „ingadozó magatartást” tanúsítanak, de a középparasztokat még inkább, igaz a legtöbbször azt is hozzáteszik, hogy mindez a kulákok hatásának rovására írható: „A középparasztság körében elvétve tapasztalható ellenséges megnyilvánulás, mely leginkább kulák befolyásnak tudható be.”³⁵ A konkrét esetek ismertetésénél is szinte mindig feltűnik egy kulák rokon, akinek hatására a középparaszt nem az elvárt módon cselekszik: „G. L. bernecebaráti középparaszt, többszöri hívására sem jelent meg a tagosító bizottság előtt, hanem kijelentette: Én nem megyek be a tagosító bizottsághoz, nem tárgyalok senkivel, csak a saját földemen fogok tovább gazdálkodni. Ezen kijelentését K. M. kulák sógora befolyására tette.” Különösen indokolttá az teszi ennek a megszólalásnak a beemelését, hogy a szöveg mellett tintával írt széljegyzetben a következő olvasható: „Külön beszélni kell vele.”³⁶

Mindenképpen érdemes szólni arról, hogy ez a fajta megjegyzés, közlés, egyben utasítási mód, teljesen bevett gyakorlat volt. A már említett széljegyzetek mellett vagy alatt többször előfordul egy monogram, egy kézzel írt nagy N. betű, amely nagy valószínűséggel a Pest megyei párttitkár, Nagy János³⁷ szignója lehet, vagyis az ÁVH Pest Megyei Osztálya által a megyei pártbizottság számára készített jelentéseket elsőként maga a megyei párttitkár vehette kézbe, és adhatott utasításokat azokkal kapcsolatban.

Bár már a kis- és középparaszti megnyilvánulások elemzése során lépten-nyomon szó esett a kulákoknak bélyegzett gazdákról, helyzetük behatóbb megismeréshez csak az általuk elmondottakból rögzítettek áttekintése által juthatunk közelebb. A korábban már idézett, illetve elemzett megszólalásokban egyértelműen tetten érhető, hogy a hangulatjelentések valójában azt az üzenetet közvetítették, miszerint a kis- és középparasztság meglehetősen belenyugvással fogadta a tagosítást, ahol pedig mégis ellenállás mutatkozott, az szinte kivétel nélkül mindig a kulákok befolyásának, negatív hatásának, rémhírterjesztésének tudható be. Ennek megfelelően minden jelentésben állandó formulaként köszön vissza, hogy a „kulákság ellenséges megnyilvánulásai egyre fokozódnak úgy a tszcs-vel, mint a tagosítással szemben”.³⁸

A kulákság ellen felhozott vádak közül azonban még nagyobb súllyal estek latba és még komolyabb következményekkel jártak a tagosítás előrehaladtával egyre gyakoribbá váló rendszerellenes, rendszerkritikus kijelentések. A koreai háború hatására egyre többen reménykedtek abban, hogy az amerikaiak Magyarországra is megérkeznek, ami egyúttal majd a kommunista rezsim végét is magával hozza. Cegléden például az augusztus 31-ei jelentés szerint a következő híresztelések kaptak szárnyra: *„Várjunk a tagosítással, mert nemsokára bejönnek az amerikaiak. [...] Nagy Ferenc rádión azt üzenté, hogy nemsokára itt lesznek az amerikaiak.”*³⁹ Egy nagykátai kulák is hasonlóban reménykedett: *„Nem számít a tagosítás, addig kibírom, amíg az amerikaiak bejönnek, 1 hónap múlva már úgy is itt lesznek, és azt hiszem, segítenek a szüretben, nem a piszkos orosz pocskéolja el.”* Ez utóbbi esetben a szóban forgó kulák gazda tovább tetézte a meglévő bűnét, hiszen nemcsak a rendszert, de az oroszokat is szidta. Neve mellett így nem meglepő módon a következő, géppel írt megjegyzés szerepelt: *„konkretizáljuk, ellene eljárást indítunk”.*⁴⁰ Hasonlóan járt Ny. F. kókai kulák, aki *„Rákosi elvtársra gyalázó kijelentéseket tett azzal kapcsolatban, hogy a földjét tagosították. (jegyzőkönyvezzük és ellene az eljárást megindítjuk)”.*⁴¹ A rendszerellenes megnyilatkozásoknál minden esetben vagy a fenti megjegyzések szerepeltek, vagy a korábban említett N. monogramos, kézzel írt széljegyzet, ami jól mutatja, hogy a pártállam egy kritikai megnyilvánulást sem hagyott figyelmen kívül, és valamiképpen fellépett az azt hangoztatókkal szemben.

Ekkor még többen bíztak abban, hogy hamarosan vége lesz ennek a rendszernek, és *„majd jön egy másik rendszer, az majd visszaadja a földet, amit most elvesznek tőlünk”* (M. P., 40 holdas abonyi kulák).⁴² A földek elvételével kapcsolatban rögzített megnyilvánulásokból egy elég összetett kép bontakozik ki arra vonatkozóan, hogy mindezt a parasztság hogyan élte meg. Itt több kérdés is felmerül: egyrészt mivel, amint arra már többször történt utalás, a hangulatjelentések megszabott séma szerint készültek, az is elképzelhető, hogy nem csupán a jelentések szerkezetére vonatkozóan kaptak utasítást az ÁVH-s tisztek, hanem a tartalmat illetően is megfogalmazódhattak bizonyos elvárások. Másrészt a jelentés írója is feltételezhetően szelektálhatott a beérkezett információkból, és egy szintig ez is meghatározhatta, hogy milyen tartalmú megszólalások milyen számban, arányban kaphattak helyet a jelentésekben. Ezt szem előtt tartva talán annyira nem is meglepő, hogy – akad ugyan, de – viszonylag kevés azoknak a megnyilvánulásoknak a közlése, amelyekben a gazdák az évek verejtékes munkájával megszerzett földjük elvesztése miatt keseregnek. *„A tagosítással mindenkit megfosztottak a vagyonától, amit hosszú éveken keresztül megszerzett”*⁴³ típusú mondatokkal valójában a rendszer nem igazán tudott mit kezdeni, nem volt meg benne az az információtartalom, amire a jelentést készítőknak szüksége lett volna. Bár minden kétséget kizáróan számtalan fájdalommal teli mondat hangozhatott el, a hatalom számára ezek irrelevánsnak minősültek.

Markánsabban jelennek meg ugyanakkor azok a típusú megnyilvánulások, amelyekben a gazdák annak adnak hangot, hogy a földjeik elvétele miként hat majd beszolgáltatási kötelezettségeik és adójuk alakulására. A keserűséget, kétségbeesettséget sugárzó mondatok egyértelműen arról árulkodnak, hogy a terhek már ekkor is teljesíthetetlen méreteket öltöttek. Sokan ezért abban reménykedtek, hogy ha földjük területe kisebb lesz, akkor csökkennek azzal párhuzamosan majd a kirótt kötelezettségek is. Mindemellett a kulákoknak bélyegzett gazdák azt is várták, hogy ha már el is veszik a földjüket, legalább a rájuk aggatott kulákbélyegtől megszabadulhatnak: *„Észlelhető olyan megnyilvánulás is, hogy felajánlják a földjeiket inkább, csak ne nevezzék már őket kuláknak.”*⁴⁴ Természetesen ez nem így lett, hiszen akit egyszer kuláknak nyilvánítottak, az ettől a bélyegtől többé nem szabadulhatott. Az anyagi terhek enyhülése mellett abban is bíztak, hogy megszűnnek az állandósuló zaklatások. Jól összegzi mindezt B. J. ráckevei és S. Gy. váci kulák gazdák kifakadása: *„Szívesen odaadnám az egész vagyonomat, csak ne bántsanak. Jobb lenne, ha az egész földemet elvennék, úgy sem bírom az adót és a beszolgáltatást.”*⁴⁵ *„Ha a földemet elveszik a tagosítás alkalmával, én nem fogadok el érte semmilyen sem, inkább maradok föld nélkül, legalább akkor nem fognak üldözni.”*⁴⁶

A tagosítás Pest megyében 1950. szeptember 9-ére befejeződött. A hatalom szempontjából eredményesen: ünnepélyes keretek között megalakul tszcs-k, újonnan belépő tagok. Mindeközben az 1948-ban kuláklístára tett, földterülettel rendelkező gazdák száma 66 000-ról 1950-re 50 000-re csökkent...

¹ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 23.

² 15 010/1949. (VIII. 30.) FM sz. rendelet.

³ Részletesebben: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:1762013431572678::NO::P5_PRS_ID:1045350 (letöltés dátuma: 2015. október 9.).

⁴ Cserényi-Zsitnyányi, 2009. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi#_edn125 (letöltés dátuma: 2015. október 9.). Az ÁVH vidéki szerveire vonatkozóan különösen: Boreczky, 1999: 107–108.

⁵ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 24.

⁶ 16 100/1950. (VIII. 23.) FM sz. rendelet.

⁷ Részletesebben: Nagy, 2009: 147.

⁸ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 22.

⁹ Nagy, 2009: 147.

¹⁰ Bíró-Für, 2013: 367.

¹¹ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 24.

¹² Uo. 1950. augusztus 23.

¹³ Nagy, 2009: 143.

¹⁴ „A megye bizottság tudomására hozom, javaslom nevezett leváltását.” MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 23.

¹⁵ Uo. 1950. augusztus 23. A jelentésnek a fent szereplő személyekről szóló része mellett piros ceruzával húzott vonal található, mellette pedig széljegyzetként az alábbi szöveg: „Ezeket le kell váltani.” A nevek tintával is alá vannak húzva.

¹⁶ Uo. 1950. augusztus 25.

¹⁷ Estók-Fehér-Gunst-Varga, 2008: 288.

¹⁸ Nagy, 2009: 177.

¹⁹ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. szeptember 3.

²⁰ Nagy, 2009: 145.

²¹ „Hatósági területünkön a tagosító bizottságok munkájukat minden községben az ütemterv szerint folyamatosan végzik. Az ingatlanok számbavétele csaknem minden községben megtörtént és a holnapi nap folyamán már a tábla kijelölésén fognak dolgozni.” MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 25.

²² Bíró-Für, 2014: 231.

²³ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 25.

²⁴ Uo. 1950. augusztus 31.

²⁵ Uo. 1950. augusztus 24.

²⁶ Uo.

²⁷ Bíró-Für, 2013: 368.

²⁸ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. szeptember 4.

²⁹ Uo. 1950. augusztus 30.

³⁰ Uo.

³¹ Uo. 1950. szeptember 4.

³² Uo.

³³ Uo. 1950. augusztus 24.

³⁴ Uo. 1950. szeptember 5.

³⁵ Uo. 1950. szeptember 4.

³⁶ Uo.

³⁷ Nagy János 1950. május 25. és 1955. szeptember (?) között volt az MDP Pest Megyei Pártbizottságának titkára.

³⁸ MNL PML XXXV. 1. 1/62. ö. e. 1950. augusztus 25.

³⁹ Uo. 1950. augusztus 31.

⁴⁰ Uo. 1950. szeptember 1.

⁴¹ Uo. 1950. szeptember 7.

⁴² Uo. 1950. augusztus 26.

⁴³ Uo. 1950. szeptember 1.

⁴⁴ Uo. 1950. augusztus 30.

⁴⁵ Uo. 1950. augusztus 29.

⁴⁶ Uo. 1950. augusztus 31.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNP PML)

XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja Pest Megyei Bizottságának iratai (1948–1956)

Hivatkozott irodalom

Bíró–Für, 2013

Bíró Friderika – Für Lajos: *Búcsú a parasztságtól*, I. Budapest, Kairosz–Skanzen.

Bíró–Für, 2014

Bíró Friderika – Für Lajos: *Búcsú a parasztságtól*, III. Budapest, Kairosz–Skanzen.

Boreczky, 1999

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 91–114.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz.

Estók–Fehér–Gunst–Varga, 2008

Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Szerkesztette: Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna. Budapest, Argumentum Kiadó – Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

Nagy, 2009

Nagy József: *A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956*. /Politikatörténeti Füzetek, XXX./ Budapest, Napvilág Kiadó.